

FATÁS FERNÁNDEZ, Luis. *La Edad del Hierro en el valle del Matarraña (Teruel). Las investigaciones del Institut d'Estudis Catalans en el Bajo Aragón.* Prólogo José María RODANÉS VICENTE. Zaragoza: Institución Fernando el Católico-Publicaciones de la Cátedra José Gally, 2016. Caesaraugusta, 85. 462 pàgs. i ils. [16,5 x 24].

Aquest estudi té els seus precedents en els treballs de Pedro Bosch Gimpera al baix Aragó el 1914. Després es va començar a completar la revisió de materials durant els anys vuitanta del s. XX, moment en què es van començar a estudiar els poblats de la vall de Matarraña i es va poder analitzar el material custodiat al Museu Arqueològic de Barcelona, lloc on també es conservaven els diaris de Bosch Gimpera. Aquests elements juntament amb el resum de les campanyes d'excavació han generat el present volum, que consisteix en la tesi de l'autor.

El llibre contextualitza les investigacions en el seu marc físic, exposa els precedents, les primeres campanyes i les recerces prèvies, no solament de Bosch Gimpera, sinó de Martín Almagro Basch, Joaquín Tomás Maigi, Antonio Beltrán Martínez i des de Catalunya d'Enric Sanmartí Grego, juntament amb les de Martín Almagro Gorbea, i Gonzalo Ruiz Zapatero. A continuació i després d'exposar les novetats, classifica el material localitzat per zones i tipus: ceràmiques, telers, metalls i altres. Per tant es desenvolupa una revisió completa i sistemàtica de totes les zones i s'elaboren uns estudis genèrics sobre el món preibèric, Ibèric (en les seves etapes: Ibèric Antic, Ibèric Ple, Ibèric Final). Consta de bibliografia, apèndix i índex de làmines.

L'estudi dels materials ha servit per aprofundir en la protohistòria peninsular, tot i que l'autor considera que s'haguessin pogut delimitar més els aspectes arquitectònics i urbanístics, per aconseguir una descripció profunda de l'espai i continuar les intervencions arqueològiques. Consta per tant de nou jaciments: Escodinas Altas, Escodinas Bajas, San Cristóbal i Piuró del Barranc Fondó de Mazaleón, Tossal Redó, El Vilallonc i Les Umbríes de Calaceite, Mas de Madalenes i Els Castellans de Cretas (a la pàgina 231 hi ha un gràfic que mostra la ubicació dels jaciments). Sintetitza per tant excavacions fetes per diverses persones, amb metodologies diferents. Conté també treball d'arxiu i aportacions historiogràfiques. Si bé cal esmentar que la part més important del volum és la dedicada a l'estudi dels materials.

Fatás conclou que l'Edat del Bronze es poc coneguda i s'han trobat restes escasses. Se suposa que es tractava d'un poblament estacional de grups ramaders, que construïen hàbitats amb materials poc resistents; per la qual cosa les restes són difícils de percebre en l'actualitat. En resum, exceptuant la Balma de Sardans, aquests eren assentaments a l'aire lliure coneguts per les seves restes lítiques i ceràmiques, amb tallers de sílex. Durant l'etapa del Bronze alguns dels assentaments es van anar abandonant progressivament a partir del s. II a.C. i van sorgir núclis de mides més grans. Coincideix llavors amb la presència inicial de Roma i l'aparició de ceràmica de

vernís negre (es trova al Villalonc, Els Castellans...). La influència de Roma es pot observar en la reorganització del territori i en els canvis materials, aspectes que aporta l'autor per concloure el llibre.

IHE
(Secretaria de la revista)

Traducción de la reseña anterior:

Este estudio tiene sus precedentes en los trabajos de Pedro Bosch Gimpera en el bajo Aragón en 1914. Después se empezó a completar la revisión de materiales durante los años ochenta del s. XX, momento en el que se iniciaron los estudios sobre los pobladores del valle de Matarraña y se pudo analizar el material custodiado en el Museo Arqueológico de Barcelona, lugar donde también se conservaban los diarios de Bosch Gimpera. Estos elementos junto con el resumen de las campañas de excavación han generado el presente volumen, que consiste en la tesis del autor.

El libro contextualiza las investigaciones en su marco físico, expone los precedentes, las primeras campañas y las investigaciones previas, no sólo de Bosch Gimpera, sino de Martín Almagro Basch, Joaquín Tomás Maigi, Antonio Beltrán Martínez y desde Catalunya de Enric Sanmartí Grego, junto con las de Martín Almagro Gorbea, y Gonzalo Ruiz Zapatero. A continuación y después de exponer las novedades, clasifica el material localizado por zonas y tipos: cerámicas, telares, metales y otros. Por lo tanto se desarrolla una revisión completa y sistemática de todas las zonas y se elaboran unos estudios genéricos sobre el mundo preibérico, Ibérico (en sus etapas: Ibérico Antiguo, Ibérico Pleno, Ibérico Final). Consta de bibliografía, apéndice e índice de láminas.

El estudio de los materiales ha servido para profundizar en la protohistoria peninsular, a pesar de que el autor considera que se hubieran podido delimitar más los aspectos arquitectónicos y urbanísticos, para conseguir una descripción profunda del espacio y continuar las intervenciones arqueológicas. Por consiguiente, consta de nueve yacimientos: Escodinas Altas, Escodinas Bajas, San Cristóbal y Piuró del Barranc Fondó de Mazaleón, Tossal Redó, El Vilallonc y Les Umbríes de Calaceite, Mas de Madalenes y Els Castellans de Cretas (en la página 231 existe un gráfico que muestra la ubicación de los yacimientos). Sintetiza por lo tanto excavaciones realizadas por diversas personas, con metodologías diferentes. Contiene también un trabajo de archivo y aportaciones historiográficas. Si bien debemos mencionar que la parte más importante del volumen es la dedicada al estudio de los materiales.

ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

ISSN: 0537-3522

CEHI- Universitat de Barcelona (abril 2018)

Fatás concluye que la Edad de Bronce es poco conocida y se han encontrado escasos restos. Se supone que se trataba de un poblamiento estacional de grupos ganaderos, que construían hábitats con materiales poco resistentes y por dicho motivo los restos son difíciles de percibir en la actualidad. Por lo tanto, exceptuando la Balma de Sardans, eran asentamientos al aire libre conocidos por sus restos líticos y cerámicas con talleres de sílex. Durante la etapa del Bronce, algunos de los asentamientos se fueron abandonando progresivamente a partir del s. II a.C. y surgieron núcleos de medidas mayores. Coincide entonces con la presencia inicial de Roma y la aparición de cerámica de barniz negro (se encuentra en el Villalong, Els Castellans...). La influencia de Roma se puede observar en la reorganización del territorio y en los cambios materiales, aspectos que aporta el autor para concluir su libro.

IHE

(Secretaria de la revista)